

Gebruik van financiële coronasteunmaatregelen

de relatie tussen bedrijfskenmerken en het gebruik

Brenda Bos (CBS), Erik Brouwer (SEO/EZK), Jaap Jansen (CBS) en Tom Smits (SEO/EZK)
Juni 2021

Dit rapport is tot stand gekomen in het kader van het BAT-lab, het beleidsanalyse-laboratorium van het Directoraat-Generaal voor Bedrijfsleven en Innovatie van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Daar wordt nauw samengewerkt door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) en het Beleidsanalyseteam (BAT) van DG B&I. Centraal in deze samenwerking staan beleidsgedreven analyses op basis van microdata.

Inhoud

Managementsamenvatting	4
1. Inleiding	5
2. Beschrijving steunmaatregelen	6
2.1 Loonkosten	6
2.2 Vaste lasten	6
2.3 Belastingmaatregel	6
3. Meer inzicht in de gebruiker	7
3.1 Financiële positie voor start coronacrisis	7
3.2 Speur- & Ontwikkelingsactiviteiten	8
3.3 Omzetontwikkeling tijdens coronacrisis	8
3.4 Herhaaldelijk gebruik van steunmaatregelen	9
4. Methode	10
4.1 Gebruikte databronnen	10
4.2 Referentiepopulatie	11
4.3 Operationalisering	11
4.4 Analysemethode	12
5. Enkele beschrijvende statistieken	13
6. Resultaten logistische regressieanalyse	17
7. Conclusies	20
Literatuur	21
Bijlage: tabellen resultaten logistische regressieanalyses	22

Managementsamenvatting

Het doel van deze BAT-lab notitie is om meer inzicht te krijgen in welk bedrijfstype gebruik heeft gemaakt van (verschillende) financiële corona steunmaatregelen. Hiervoor zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Hoe stonden bedrijven die gebruikmaakten van de steunmaatregelen er financieel voor aan het begin van de coronacrisis? Zijn er verschillen te zien in productiviteitsniveau, liquiditeitspositie en solvabiliteit tussen bedrijven die wel of niet gebruikmaken van een steunmaatregel?
- Vragen bedrijven met een omzetsdaling vaker steun aan, ook als we controleren voor andere kenmerken van bedrijven?
- Hebben innovatieve bedrijven vaker steun aangevraagd in vergelijking met bedrijven die geen innovatie-activiteiten uitoefenen?
- Hebben bedrijven die voor de tweede keer hetzelfde type steunmaatregel hebben aangevraagd andere kenmerken dan bedrijven die enkel in de eerste aanvraagperiode deze steunmaatregel hebben aangevraagd?

In deze notitie is het gebruik van vijf verschillende steunmaatregelen tijdens de eerste en tweede aanvraagperiode in 2020 onderzocht: tegemoetkoming loonkosten (NOW-1.0 en NOW-2.0), tegemoetkoming vaste lasten (TOGS en TVL-1) en uitstel van belastingbetaling. Om dit te onderzoeken hebben we logistische regressieanalyses uitgevoerd, waarbij de kans op gebruik van een steunmaatregel wordt geschat. We controleren daarbij voor het feit dat bedrijven op bepaalde achtergrondkenmerken verschillen, zoals dat ze in andere bedrijfstakken opereren en verschillen in grootte.

De resultaten laten zien dat bepaalde karakteristieken bij alle regelingen een vergelijkbaar effect hebben op de kans van gebruik. Zo neemt de kans op het aanvragen van een steunmaatregel toe als bedrijven een omzetsdaling hadden vanwege de beperkende maatregelen door het coronavirus. Deze kans neemt ook toe als bedrijven er voor de start van het coronavirus al financieel minder gezond voor stonden vanuit liquiditeitsoogpunt.

Daarnaast laat deze notitie interessante verschillen zien tussen enerzijds de gebruikers van de NOW en uitstel van belastingbetaling maatregelen en anderzijds de gebruikers van de vaste-lastenregelingen. Voor de eerste set regelingen vinden we dat de kans op het aanvragen van een steunmaatregel toeneemt als het productiviteitsniveau zoals gemeten in 2019 afneemt, als het bedrijf valt in de categorie bedrijven met een zwakke financiële positie ten opzichte van bedrijven in dezelfde bedrijfstak of als het bedrijf Speur & Ontwikkelings (S&O-) activiteiten uitvoert. Voor TOGS en TVL-1 vinden we tegenovergestelde resultaten voor deze kenmerken. Het productiviteitsniveau van bedrijven in 2019 lijkt alleen onder bepaalde condities of voor bepaalde niveaus de kans op het gebruik van een steunmaatregel te beïnvloeden. Bedrijven met een hogere solvabiliteit hebben juist een hogere kans op het gebruik van TOGS of TVL-1. Hier is nader onderzoek nodig hoe dit te verklaren.

Tenslotte laat deze notitie zien dat de kans dat bedrijven voor de tweede keer een vergelijkbare regeling aanvragen toeneemt wanneer deze bedrijven ook in het derde kwartaal van 2020 een omzetsdaling hadden. Voor NOW-2.0 vinden we verder dat deze kans toeneemt als NOW-1.0-aanvragers een lager productiviteitsniveau, een zwakkere financiële positie hebben of S&O-activiteiten uitvoeren. Voor TVL-1 zien we juist dat een hoger productiviteitsniveau en een lagere liquiditeitspositie deze kans laat toenemen.

1. Inleiding

Het coronavirus heeft een gezondheidscrisis veroorzaakt met enorme economische en maatschappelijke gevolgen. Met verschillende financiële steunmaatregelen heeft het kabinet maatregelen genomen om de directe economische schade zoveel mogelijk te beperken door zoveel mogelijk banen en inkomens te beschermen. Op verzoek van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat brengt het CBS de deelname aan deze steunmaatregelen in periodieke rapportages in kaart ^{1,2}. Tot dusver zijn gebruikers van deze steunmaatregelen in deze rapportages vaak vanuit één of hooguit twee karakteristieken tegelijkertijd bekeken, zoals uitsplitsing naar economische branches, grootteklasse en bedrijfsleeftijd (CBS, 2020a).

Het doel van deze BAT-lab notitie is om zowel een uitgebreidere set aan karakteristieken als meerdere karakteristieken tegelijkertijd te analyseren. Daarmee wordt er meer inzicht verkregen in welk bedrijfstype gebruikgemaakt heeft van de (verschillende) coronasteunmaatregelen. Zo is het interessant om te weten of deze bedrijven al voor de start van de coronacrisis in een zwakkere financiële positie verkeerden of minder productief waren. Daarnaast onderzoeken we of de karakteristieken van gebruikers tussen verschillende typen regelingen overeenkomen of juist verschillen.

Deze notitie richt zich op vijf steunmaatregelen in de eerste en tweede aanvraagperiode in 2020: de loonkostenregelingen (NOW-1.0 en NOW-2.0), de vaste-lastenregelingen (TOGS en TVL-1) en uitstel van belastingbetaling. In hoofdstuk 2 worden deze maatregelen kort geïntroduceerd. In hoofdstuk 3 gaan we verder in op de onderzoeksvragen die in deze notitie centraal staan. Om inzicht te krijgen in het gebruik van steunmaatregelen zijn logistische regressieanalyses uitgevoerd. Deze methode bespreken we in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 5 presenteren we enkele beschrijvende statistieken en vervolgens in hoofdstuk 6 de resultaten van de logistische regressieanalyses. Tenslotte volgen er conclusies in hoofdstuk 7.

---

¹ <https://www.cbs.nl/nl-nl/faq/corona/overheid/hoeveel-bedrijven-gebruiken-steinmaatregelen-coronacrisis-door-de-overheid>

² <https://www.bedrijvenbeleidinbeeld.nl/corona-en-bedrijvenbeleid>

2. Beschrijving steunmaatregelen

We starten met een korte omschrijving van de vijf steunmaatregelen die centraal staan in deze notitie. De vijf onderzochte maatregelen zijn in te delen in drie typen: tegemoetkoming loonkosten, tegemoetkoming vaste lasten en uitstel van belastingbetaling.

2.1 Loonkosten

De tijdelijke noodmaatregel overbrugging voor behoud van werkgelegenheid (NOW-regeling) wordt uitgevoerd door het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en voorziet in een compensatie van de loonkosten. De eerst aanvraagperiode (NOW-1.0) liep van 6 april tot en met 5 juni 2020 en was voor werkgevers die door het coronavirus kampten met een (verwacht) omzetverlies van minimaal 20 procent in een aaneengesloten periode van drie maanden³.

De tweede aanvraagperiode van deze regeling (NOW-2.0) liep van 6 juli tot en met 31 augustus 2020. De NOW-2.0 gold voor werkgevers die in een aaneengesloten periode van vier maanden kampten met minimaal 20 procent omzetverlies. Aanvragers van NOW-1.0 en NOW-2.0 ontvingen een voorlopige uitbetaling. Achteraf volgt een definitieve vaststelling op basis van de definitieve loonsom en het werkelijk percentage omzetverlies. Deze vaststellingen waren nog niet beschikbaar op het moment van dit onderzoek.

2.2 Vaste lasten

De Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS) bestond uit een eenmalige uitkering van 4 duizend euro voor MKB-bedrijven (inclusief zzp-ers) die in de periode 16 maart tot en met 15 juni 2020 minstens 4 duizend euro aan vaste lasten verwachtten te hebben en minstens 4 duizend euro aan omzetverlies voorzagen. De regeling is uitgevoerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). De regeling werd opengesteld op 27 maart en kon aangevraagd worden tot en met 26 juni 2020. De regeling was eerst bedoeld voor een aantal specifieke SBI-codes (branches) die hard geraakt werden door de contactbeperkende maatregelen. Per 29 april 2020 mochten ondernemers niet alleen gebruikmaken van de regeling als hun hoofdactiviteit onder de vastgestelde SBI-codes viel, maar ook als dat gold voor hun nevenactiviteit.

De tegemoetkoming vaste lasten (TVL-1) kon aangevraagd worden door MKB-ondernemers met een verwacht omzetverlies⁴ van minimaal 30 procent in de periode 1 juni tot en met 30 september 2020. Ondernemers konden een subsidie krijgen van maximaal 50 duizend euro voor een deel van hun vaste lasten. De voorlopige uitbetaling was gebaseerd op de referentieomzet, het aandeel vaste lasten en het verwachte omzetverlies. Het aandeel vaste lasten van de omzet was door EZK per SBI-code vastgesteld op 2-digit niveau. De regeling gold voor nagenoeg dezelfde bedrijven (op basis van SBI-codes) als de TOGS. De uitzonderingen waren enkele bijkomende aanvullingen zoals de recreatieluchtvaart (onderdeel van SBI 5110). Achteraf volgt een definitieve vaststelling op basis van het werkelijk percentage omzetverlies. Deze vaststellingen waren nog niet beschikbaar ten tijde van het onderzoek.

2.3 Belastingmaatregel

Ondernemers kunnen bij de Belastingdienst uitstel aanvragen voor het betalen van belastingen. Hiervoor geldt een tijdelijke versoepeling in verband met het coronavirus. De regeling is al een aantal keren verlengd en loopt nu tot eind juni 2021. Het uitstel kan voor bijna alle soorten belastingen verleend worden. De gegevens in dit onderzoek gaan alleen over uitstel voor de volgende belastingsoorten: inkomstenbelasting, zorgverzekeringswet, vennootschapsbelasting, loonheffingen en omzetbelasting (btw). Uitstel wordt verleend voor de openstaande schuld op het moment dat het verzoek wordt gedaan. In het onderzoek zijn de bedrijven met een openstaand uitstel op 30 september 2020 meegenomen.

³ Het percentage omzetverlies bij de NOW wordt door UWV als volgt berekend: omzetverlies in betreffende drie (NOW-1.0) aaneengesloten maanden in 2020 ten opzichte van 3/12 van de totaal omzet in 2019. Voor NOW-2.0 geldt vier maanden en 4/12.

⁴ Voor de berekening van omzetverlies kijkt RVO naar de omzet in dezelfde periode in 2019.

3. Meer inzicht in de gebruiker

Tot nu toe is er beperkt zicht op welk type bedrijf nu precies gebruikmaakt van de financiële steunmaatregelen. In de reguliere CBS-rapportage wordt gekeken naar verschillen tussen bedrijfstakken, grootteklassen en bedrijfsleeftijd. Hoewel dit een eerste beeld geeft, zijn er meer bedrijfskarakteristieken die het gebruik van een maatregel kunnen beïnvloeden.

De onderzoeksvragen die in deze notitie centraal staan, zijn:

- Hoe stonden bedrijven die gebruikmaakten van de steunmaatregelen er financieel voor aan het begin van de coronacrisis? Zijn er verschillen te zien in productiviteitsniveau, liquiditeitspositie en solvabiliteit tussen bedrijven die wel of niet gebruikmaken van een steunmaatregel?
- Vragen bedrijven met een omzetzakking vaker steun aan, ook als we controleren voor andere kenmerken van bedrijven?
- Hebben innovatieve bedrijven vaker steun aangevraagd in vergelijking met bedrijven die geen innovatie-activiteiten uitoefenen?
- Hebben bedrijven die voor de tweede keer hetzelfde type steunmaatregel hebben aangevraagd andere kenmerken dan bedrijven die enkel in de eerste aanvraagperiode deze steunmaatregel hebben aangevraagd?

In de volgende paragrafen lichten we de karakteristieken toe die we in deze notitie onderzoeken om de bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden.

3.1 Financiële positie voor start coronacrisis

De vraag rijst of met name financieel gezonde bedrijven steunmaatregelen hebben aangevraagd en die alleen tijdelijk in een slechte financiële situatie verkeren door de coronacrisis of zijn het de bedrijven die al voor de start van de coronacrisis er financieel zwak voorstonden. We onderzoeken dit door te kijken naar het effect van drie indicatoren: het productiviteitsniveau, de solvabiliteitsratio en de liquiditeitspositie. Voor deze indicatoren baseren we ons op gegevens uit 2019. Het laatste volledige jaar voor de coronacrisis.

Productiviteitsniveau

Bedrijven met een lager productiviteitsniveau hebben een relatief lage omzet per fte. Een lage productiviteit betekent dat een bedrijf binnen een sector minder efficiënt produceert, daardoor relatief duurder is dan zijn concurrent en mogelijk minder marktaandeel heeft. In het algemeen hebben bedrijven met een hoger productiviteitsniveau binnen een sector ook een groter aanpassingsvermogen, waardoor ze zich sneller kunnen aanpassen aan nieuwe of veranderende marktomstandigheden. Bedrijven met een hoger productiviteitsniveau hebben wellicht ook grotere financiële buffers door hogere winstmarges. We verwachten dan ook dat de kans op het gebruik van een steunmaatregel hoger is als het productiviteitsniveau van een bedrijf, gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken zoals sector, voor het begin van de coronacrisis lager is.

Solvabiliteitsratio

De solvabiliteitsratio geeft aan of een bedrijf al haar schulden kan terugbetalen als het bedrijf stopt of failliet gaat en of een bedrijf afhankelijk is van schuldeisers. Het geeft daarmee inzicht in de financiële gezondheid van een bedrijf op de wat langere termijn. Indien de solvabiliteitsratio te laag wordt, zijn banken en kredietleveranciers minder geneigd om krediet te verstrekken omdat de kans groter wordt dat de vordering niet meer teruggeïnd kan worden bij faillissement. Het eigen vermogen wordt ook gezien als financiële buffer voor het opvangen van (ondernemings-)risico's en veranderende marktomstandigheden. We verwachten daarom dat bedrijven met een hogere solvabiliteitsratio een grotere financiële buffer hebben waardoor de kans op het gebruik van een financiële coronasteunmaatregel lager is.

Liquiditeitspositie

De liquiditeitspositie geeft aan in welke mate een onderneming kan voldoen aan haar lopende financiële verplichtingen. De mate van liquiditeit geeft dus inzicht in of het bedrijf op de korte termijn aan haar betalingsverplichtingen kan voldoen. Bedrijven met een zwakkere liquiditeitspositie hebben minder ruimte om onverwachte financiële tegenvallers op te vangen. We verwachten daarom dat bedrijven met een lagere liquiditeit vaker gebruik maken van een steunmaatregel.

Zwakke financiële positie

Wanneer bedrijven zowel een relatief laag productiviteitsniveau én een laag solvabiliteitsratio als een lage liquiditeitspositie hebben ten opzichte van hun branchegenoten verkeren zij in een extra kwetsbare positie. Deze bedrijven zijn door het gebrek aan financiële buffers of flexibiliteit niet of onvoldoende in staat om onverwachte klappen langdurig op te vangen en zich aan te passen aan de nieuwe marktomstandigheden. Deze bedrijven zullen door hun zwakke financiële positie de financiële steunmaatregelen naar verwachting dus hard nodig hebben. We onderzoeken of deze bedrijven een grotere kans hebben op het gebruik van een steunmaatregelen ten opzichte van hun branchegenoten die op één of andere manier wel een buffer hadden.

3.2 Speur- & Ontwikkelingsactiviteiten

Innovatie is een belangrijke factor voor economische groei van bedrijven. Bedrijven ontwikkelen innovaties door te investeren in Speur- & Ontwikkelings(S&O)-werkzaamheden. Tot nu toe is nog weinig bekend over de relatie tussen S&O-activiteiten van bedrijven en de aanvraag van financiële coronasteunmaatregelen. Deze relatie zou op voorhand zowel positief als negatief kunnen zijn.

Aan de ene kant kenmerken bedrijven met S&O-werkzaamheden zich over het algemeen door het nemen van meer risico's, wat een bepaalde onzekerheid met zich meebrengt. Daarnaast investeren ze (een deel van) hun financiële buffers in S&O-werkzaamheden, waardoor er mogelijk minder ruimte is om onverwachte financiële tegenvallers op te vangen. Dit zou ertoe kunnen leiden dat bedrijven met S&O-activiteiten een grotere kans hebben om een steunmaatregel aan te vragen.

Aan de andere kant leidt innovatie tot een hoger productiviteitsniveau en een groter aanpassingsvermogen. Door hun investeringen in nieuwe ontwikkelingen zijn bedrijven met S&O-werkzaamheden sterk gericht op de toekomst, waardoor ze wellicht een hogere kans hebben om deze crisis te overleven. Vanuit deze redentatie zouden bedrijven met S&O-activiteiten juist een kleinere kans hebben om een steunmaatregel aan te vragen.

Om meer inzicht te krijgen in het type gebruiker wordt daarom in deze notitie ook onderzocht of S&O-werkzaamheden de kans (positief of negatief) beïnvloeden dat een bedrijf gebruikmaakt van een steunmaatregel⁵. Hiervoor wordt het gebruik van de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) als proxy genomen voor de intensiteit van S&O-werkzaamheden van bedrijven.

3.3 Omzetontwikkeling tijdens coronacrisis

Om de verspreiding van het coronavirus tegen te gaan heeft het kabinet beperkende maatregelen ingevoerd. Zo gold van medio maart tot juni 2020 een zogenaamde intelligente lockdown. Bedrijven konden hierdoor hun werkzaamheden beperkt uitvoeren of waren zelfs helemaal gesloten. Om in hun omzetverlies tegemoet te komen heeft het kabinet financiële steunmaatregelen opengesteld. De regelingen rondom de loonkostenvergoeding en de tegemoetkoming van de vaste lasten konden aangevraagd worden op basis van het verwachte omzetverlies. Bij het aanvragen van uitstel van belastingbetaling is dit geen voorwaarde.

In deze notitie wordt gekeken naar de daadwerkelijke omzetontwikkeling, omdat deze gegevens voor zowel niet-gebruikers als gebruikers bekend zijn. Belangrijk om te noemen is dat ontvangen subsidies niet zijn meegenomen in de berekening van de omzet. Dit betekent dat omzetontwikkeling invloed kan hebben op de kans op het gebruik van een steunmaatregel, maar omgekeerd heeft het gebruik van een steunmaatregel geen invloed op de omzet van een bedrijf.

De verwachting is dat bedrijven met een omzetzaling tijdens de aanvraagperiode meer behoefte hebben gehad aan financiële steun van de overheid en daardoor vaker een steunmaatregel hebben aangevraagd.

⁵ Op dit moment kan nog niets gezegd worden over het effect van de coronacrisis op de S&O-werkzaamheden van bedrijven.

3.4 Herhaaldelijk gebruik van steunmaatregelen

De tegemoetkoming in de loonkosten bestond in dit onderzoek uit de NOW-1.0 in de eerste aanvraagperiode en de NOW-2.0 in de tweede aanvraagperiode. Hetzelfde gold voor de tegemoetkoming voor de vaste lasten: in de eerste aanvraagperiode konden bedrijven TOGS aanvragen, in de tweede periode was dit de TVL-1 regeling. Sommige bedrijven hebben alleen in de eerste aanvraagperiode een steunmaatregel aangevraagd (d.w.z. NOW-1.0 en TOGS). Andere bedrijven hebben ook in de tweede aanvraagperiode nogmaals een steunmaatregel aangevraagd (NOW-2 en TVL-1) (CBS, 2020b). De vraag rijst of bedrijven die voor de tweede keer steun hebben aangevraagd andere karakteristieken hebben dan bedrijven die hier alleen in de eerste periode gebruik van hebben gemaakt. Zijn deze bedrijven zwaarder getroffen door de gevolgen van het coronavirus of hadden ze voor de start van de coronacrisis al een zwakkere financiële positie? In deze notitie onderzoeken we ook deze vragen.

4. Methode

Dit hoofdstuk beschrijft de gebruikte bronnen, de samenstelling van de referentiepopulatie, de operationalisering van de variabelen en de logistische regressiemethode.

4.1 Gebruikte databronnen

De informatie over het gebruik van steunmaatregelen is door verschillende uitvoeringsorganisaties aan het CBS geleverd. Bedrijven worden door uitvoeringsinstanties geregistreerd als juridische eenheid; bij RVO is dit het registratienummer bij de Kamer van Koophandel (KvK), bij het UWV is dit het loonheffingsnummer, en bij de Belastingdienst is dit het fiscale nummer. Deze juridische eenheden zijn vervolgens gekoppeld aan zogeheten bedrijfseenheden (BEID)⁶ in het Algemeen Bedrijven Register (ABR)⁷ van het CBS⁸. Met behulp van de bedrijfseenheid kan de verbinding gemaakt worden naar andere databronnen van het CBS. Een overzicht van de gebruikte bronnen in deze notitie staat in Tabel 1. Niet alle gegevens zijn voor elk bedrijf beschikbaar. In de analyses worden alleen bedrijven meegenomen waarvan alle benodigde informatie beschikbaar is.

Tabel 1 Overzicht gebruikte bronnen

Bron	Variabelen	Opmerkingen
Informatie uitvoerings-organisaties (RVO, UWV, Belastingdienst)	Gebruik steunmaatregelen (NOW-1.0, NOW-2.0, TOGS, TVL-1 en openstaand belastinguitstel op 30 september 2020).	
Algemeen Bedrijven Register (ABR)	Bedrijfseenheid	We nemen hierbij de peildatum december 2019.
Bedrijfsdemografisch Kader (BDK)	Bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd	
Familiebedrijven bestand	Familiebedrijf	Deze gegevens gaan over 2018.
Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)	WBSO-gebruik, S&O-uren	Deze gegevens gaan over 2015-2019
Directe Raming Totalen (DRT)	Omzetontwikkeling, productiviteit	Alleen beschikbaar voor bedrijfstakken die btw-plichtig zijn.
Polisadministratie (Polis)	Productiviteit	Alleen beschikbaar voor bedrijven met werknemers.
Statistiek Financiën van niet-financiële ondernemingen (NFO)	Solvabiliteit, liquiditeit	Gebaseerd op een steekproef, met name gericht op (middel)grote bedrijven. Deze gegevens gaan over 2019.

⁶ De bedrijfseenheid is de statistische eenheid van het CBS die gebruikt wordt om de economische werkelijkheid te beschrijven. Het kan worden omschreven als de feitelijke transactor in het productieproces die zich kenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden.

⁷ In dit onderzoek is de december 2019 stand van het ABR genomen.

⁸ Het percentage juridische eenheden dat gekoppeld is aan een bedrijfseenheid in het ABR (koppelpercentage) is 99,8 voor NOW-1.0 en NOW-2.0. Voor TOGS is dit 94,5% en voor TVL-1 is dit 97,9%. Het koppelpercentage voor uitstel van belastingbetaling is 90,8%. Het koppelpercentage voor belastinguitstel is lager omdat ook personen waar geen bedrijf van bekend is in het ABR uitstel kunnen aanvragen. Dit zijn bijvoorbeeld freelancers of personen die een resultaat uit een werkzaamheid hebben. Dit komt met name voor bij de inkomstenbelasting.

4.2 Referentiepopulatie

Voor elk type regeling hebben we een referentiepopulatie gemaakt om zo de gebruikers van steunmaatregelen te vergelijken met een relevante groep van niet-gebruikers⁹. Voor de NOW is de referentiepopulatie afgebakend op het gegeven of het bedrijf werknemers had in februari 2020 (voordat de coronacrisis begon). Bedrijven zonder werknemers zijn niet meegenomen in de analyse, omdat deze per definitie geen aanspraak kunnen maken op tegemoetkoming in loonkosten.

Voor de vaste-lastenregelingen (TOGS en TVL-1) is de referentiegroep als volgt afgebakend: alleen bedrijven met minder dan 250 werkzame personen zijn geselecteerd (d.w.z. het midden- en kleinbedrijf) en daarnaast is een selectie gemaakt of de hoofd SBI-code van de bedrijfseenheid voorkwam in de vastgestelde lijst met SBI-codes¹⁰.

Voor uitstel van belastingbetaling betreft de referentiepopulatie alle bedrijven in Nederland. In principe kan elk bedrijf uitstel van belastingbetaling aanvragen. Er zijn geen restricties met betrekking tot bedrijfsomvang of bedrijfstak.

4.3 Operationalisering

Tabel 2 geeft een overzicht van de gebruikte variabelen in deze notitie en de wijze waarop deze zijn geoperationaliseerd.

Tabel 2 Overzicht gebruikte variabelen

Variabele	Operationalisering
Gebruik steunmaatregel (NOW-1.0, NOW-2.0, TOGS, TVL-1 en openstaand uitstel van belastingbetaling op 30 september 2020).	1 (Ja) 0 (Nee)
Bedrijfstak	Dummyvariabelen voor elke SBI-lettercode (referentiecategorie is B-E Nijverheid (geen bouw)).
Grootteklasse	Dummyvariabelen voor elke klasse (De referentiecategorie is 250+ werkzame personen voor de NOW en belastinguitstel referentiepopulaties. De referentiecategorie voor de vaste laste regelingen is 0-1 werkzame personen).
Bedrijfsleeftijd	Dummyvariabelen voor leeftijds categorie: jong (0 tot 3 jaar), midden (3 tot 7 jaar) en oud (7 jaar en ouder) (referentiecategorie is oud).
Familiebedrijf	Dummyvariabele als bedrijf in 2018 is getypeerd als familiebedrijf.
WBSO-gebruik	Dummyvariabele die aangeeft of bedrijf tussen 2015 en 2019 gebruik heeft gemaakt van WBSO.
S&O uren (ln)	Logaritme van het aantal S&O-uren in 2019.
Productiviteitsniveau 2019 in duizenden euro's (arcsinh)	Productiviteitsniveau = totaal omzet in 2019/gemiddelde fte in 2019/1000. Op deze variabele is een arcsinh-transformatie toegepast ¹¹ .

⁹ Het gaat hier niet om een controlegroep, maar om een vergelijkingsgroep. Voor NOW is het bijvoorbeeld niet relevant om een vergelijking te maken met alle bedrijven, omdat bedrijven zonder werknemers geen aanspraak kunnen maken op de NOW.

¹⁰ Bedrijven konden ook onder op basis van de SBI-code van hun nevenactiviteit(en) TOGS of TVL aanvragen. Ongeveer 10 procent van de TOGS- en TVL-1 gebruikers had een hoofd SBI-code die niet voorkwam in de vastgestelde lijst. Deze bedrijven zijn niet meegenomen in de referentiepopulatie en daardoor niet in de analyse.

¹¹ De variabelen productiviteit en omzetontwikkeling zijn beide scheef verdeeld en kennen extreme waarden. Deze variabelen kunnen ook een negatieve waarde aannemen, waardoor een standaard logaritmische transformatie niet volstaat. Om hiermee om te gaan is gekozen voor een hyperbolische arcsinustransformatie (Bellemare en Wichman, 2020): $\text{arcsinh}(x) = \ln(x + (x^2 + 1)^{1/2})$. Deze transformatie is een benadering van de logaritmische functie.

Variabele	Operationalisering
Omzetontwikkeling (arcsinh)	In de analyses voor TOGS en NOW-1.0 is de omzetontwikkeling in Q2 opgenomen: $\text{Omzetontwikkeling Q2} = \frac{\text{omzet Q2 2020} - \text{omzet Q2 2019}}{\text{omzet Q2 2019}}$ In de analyses voor TVL-1, NOW-2.0 en belastinguitstel is de omzetontwikkeling in Q3 opgenomen: $\text{Omzetontwikkeling Q3} = \frac{\text{omzet Q3 2020} - \text{omzet Q3 2019}}{\text{omzet Q3 2019}}$ Op beide variabelen is een arcsinh-transformatie toegepast.
Liquiditeit	Liquiditeit = (liquide middelen + kortlopende vorderingen + debiteuren) / (kortlopende schulden + crediteuren). Er is uitgegaan van de quick ratio, waarbij de voorraden niet meegenomen worden. Informatie over 2019.
Solvabiliteit	Solvabiliteit = Eigen vermogen / het totaal vermogen. Informatie over 2019.
Zwakke financiële positie	Per bedrijfstak is het 20ste percentiel voor solvabiliteit, liquiditeit en productiviteit berekend. Als een bedrijf voor alle drie de indicatoren in het laagste 20ste percentiel zat, dan is de Dummyvariabele 'zwakke financiële positie' gecodeerd als een 1, anders is dit een 0.

4.4 Analysemethode

Om meer inzicht te krijgen in welk bedrijfstype gebruikmaakt van financiële coronasteunmaatregelen hebben we logistische regressieanalyses uitgevoerd. Met een logistische regressie wordt de kans op een bepaalde uitkomst geschat. In een logistische regressie heeft de variabele die verklaard wordt (in dit geval steungebruik) de waarde 1 (bedrijf heeft het wel gebruikt) of waarde 0 (bedrijf heeft het niet gebruikt). Een negatieve coëfficiënt of elasticiteit voor een bepaald kenmerk geeft aan dat dit kenmerk de kans op het gebruik van een steunmaatregel verkleint. Een positieve coëfficiënt of elasticiteit duidt aan dat de kans toeneemt als een bedrijf dit kenmerk heeft.

In het regressiemodel controleren we ook voor verschillen in bedrijfsleeftijd, grootteklasse, bedrijfstak en wel of niet familiebedrijf. We corrigeren hiermee voor het feit dat bedrijven op bepaalde kenmerken verschillen, zoals dat ze bijvoorbeeld in andere bedrijfstakken opereren of verschillen in grootte. Dit kan al een deel van het verschil in steungebruik verklaren. De ene bedrijfstak is bijvoorbeeld zwaarder getroffen door de beperkende maatregelen die het kabinet heeft genomen om het coronavirus in te dammen dan een andere bedrijfstak. De resultaten van de analyse laten dus de invloed van bepaalde verklarende variabelen zien, gegeven dat een aantal belangrijke achtergrondkenmerken van bedrijven hetzelfde zijn. Aan het basis regressiemodel - met deze achtergrondkenmerken als Controlevariabelen - voegen we vervolgens stapsgewijs verschillende verklarende variabelen toe. Zo testen we of deze karakteristieken de kans op het gebruik van een bepaald type steunmaatregel beïnvloeden.

5. Enkele beschrijvende statistieken

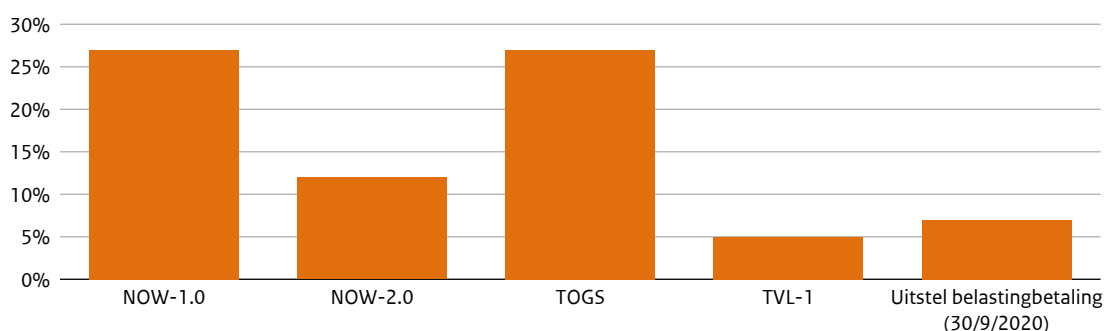
In dit hoofdstuk bespreken we enkele beschrijvende statistieken over de gebruikte verklarende variabelen in dit onderzoek (zie ook tabel 3). In de rest van deze paragraaf worden deze statistieken besproken door middel van figuren.

Tabel 3 Beschrijvende statistieken^{12,13}

Variabele	eenheid	NOW-1.0		NOW-2.0		TOGS		TVL-1		Uitstel belastingbetaling	
		Wel	Niet	Wel	Niet	Wel	Niet	Wel	Niet	Wel	Niet
Bedrijven	aantal	118.515	320.470	52.665	386.320	169.025	460.605	33.770	595.860	132.185	1.718.000
Bedrijven in referentie populatie	%	27%		12%		27%		5%		7%	
Productiviteit 2019 (x € 1000 omzet/fte)	mediaan	156,5	184,9	149,5	180,1	153,2	181,5	140,3	168,5	153,1	175,8
Solvabiliteit 2019	mediaan	0,396	0,549	0,378	0,524	0,368	0,460	0,340	0,430	0,307	0,541
Liquiditeit 2019	mediaan	1,338	2,200	1,324	2,000	1,270	1,627	1,242	1,496	1,128	2,120
Bedrijven met zwakke financiële positie	%	15%	10%	16%	11%	3%	4%	3%	4%	5%	3%
WBSO gebruik	%	6%	4%	8%	4%	0%	0%	1%	0%	4%	1%
S&O-uren (indien WBSO gebruik is 'ja')	mediaan	82,8	124,7	95,5	104,0	35,5	60,1	15,6	61,7	87,0	105,0
Omzetontwikkeling Q2 2020 tov Q2 2019	mediane percentage	-30,9	0,0	-42,4	-3,9	-38,2	-28,1	-74,8	-28,5	-24,9	-13,8
Omzetontwikkeling Q3 2020 tov Q3 2019	mediane percentage	-5,1	2,7	-20,6	3,1	-5,0	-3,5	-41,3	-1,1	-6,8	-2,0

Per referentiepopulatie (zie paragraaf 4.2) is bepaald hoeveel bedrijven een bepaalde steunmaatregel hebben gebruikt. Voor NOW bestaat de referentiepopulatie bijvoorbeeld uit 438 985 bedrijven. 118 515 bedrijven (27 procent) daarvan hebben gebruikgemaakt van NOW-1.0, terwijl 12 procent gebruikmaakte van NOW-2.0. Figuur 1 geeft per onderzochte steunmaatregel weer welk percentage van de referentiepopulatie ervan gebruik heeft gemaakt. We zien een hoger percentage voor regelingen in de eerste aanvraagperiode: NOW-1.0 en TOGS. Dit heeft ook te maken met dat in de tweede aanvraagperiode er minder beperkende maatregelen golden dan in de eerste aanvraagperiode.

Figuur 1 Percentage gebruik in referentiepopulatie

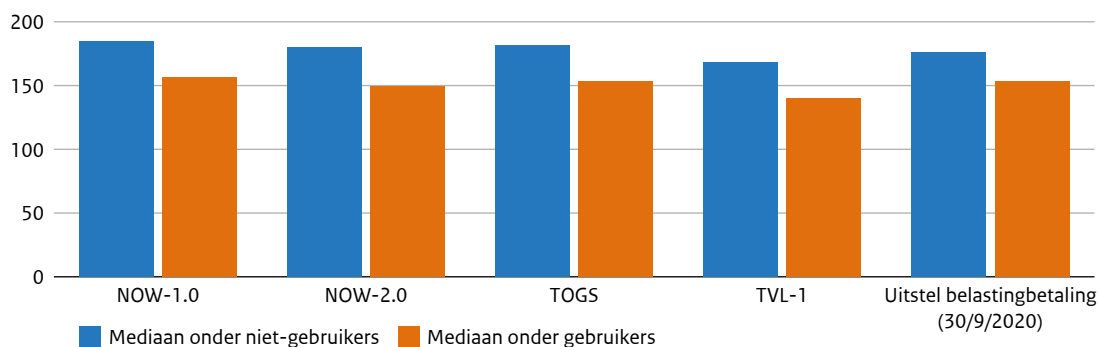

¹² Beschrijvende statistieken zijn berekend over de populatie waarvoor ze beschikbaar zijn. Mediane omzetontwikkeling is bijvoorbeeld alleen berekend voor bedrijven waar de omzetgegevens van beschikbaar zijn.

¹³ In tabel 3 zijn de waarden voor productiviteit, omzetontwikkeling en S&O-uren opgenomen voordat ze logaritmisches getransformeerd zijn.

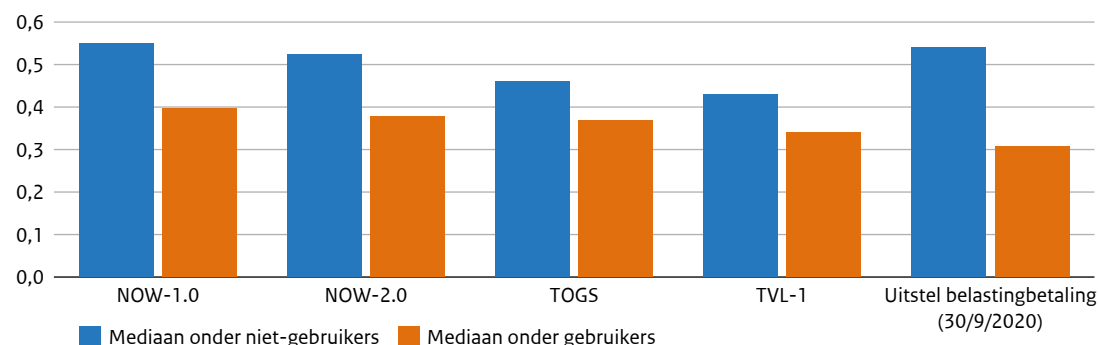
Figuur 2 laat voor 2019 een lager productiviteitsniveau zien voor gebruikers in vergelijking met niet-gebruikers van steunmaatregelen. Dit verschil is zichtbaar voor elk type steunmaatregel.

Figuur 2 Mediane productiviteitsniveau, 2019 (x €1.000 / fte)

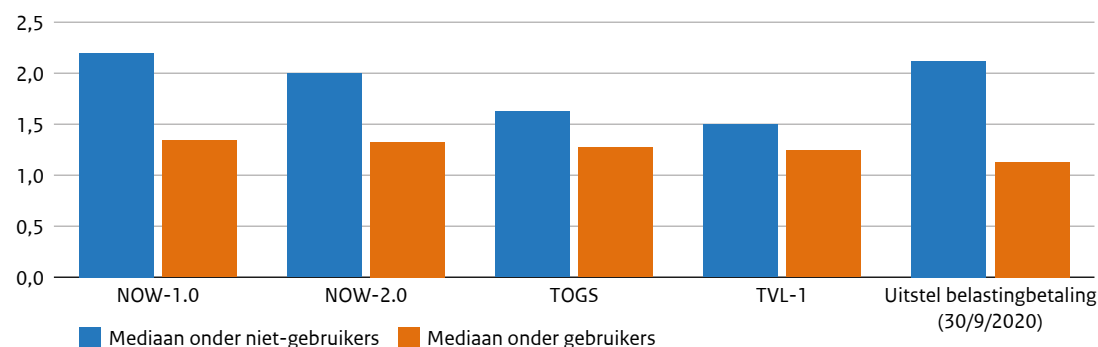

Figuur 3 en 4 geven respectievelijk de solvabiliteit en liquiditeit in 2019 weer. De liquiditeitspositie van gebruikers is duidelijk minder gunstig dan die van niet-gebruikers, maar ligt wel boven de 1 wat impliceert dat er meer (liquide) middelen waren dan lopende financiële verplichtingen. Voor de solvabiliteitsratio is voor alle regelingen ook een verschil zichtbaar tussen gebruikers en niet-gebruikers in het voordeel van de niet-gebruikers.

Figuur 3 Mediane solvabiliteit, 2019

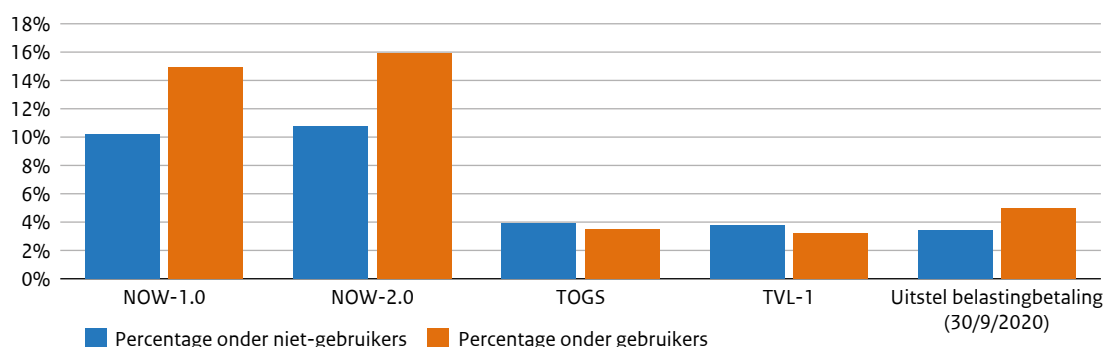

Figuur 4 Mediane liquiditeit, 2019

We kijken in dit onderzoek ook naar bedrijven met een zwakke financiële positie (dat wil zeggen zowel een relatief laag productiviteitsniveau, een lage solvabiliteit én een lage liquiditeit in 2019 in vergelijking met branchegenoten). In Figuur 5 vallen twee dingen op. Ten eerste zitten er in de referentiepopulatie van NOW relatief vaker bedrijven met een zwakke financiële positie in vergelijking met de andere steunmaatregelen. Binnen de NOW-referentiepopulatie komt de combinatie van de drie indicatoren dus vaker tegelijkertijd voor. In referentiepopulaties van de andere regelingen komt het vaker voor dat bedrijven op alleen op één of twee indicatoren laag scoren, waardoor ze niet behoren tot onze indicator van bedrijven met een zwakke financiële positie.

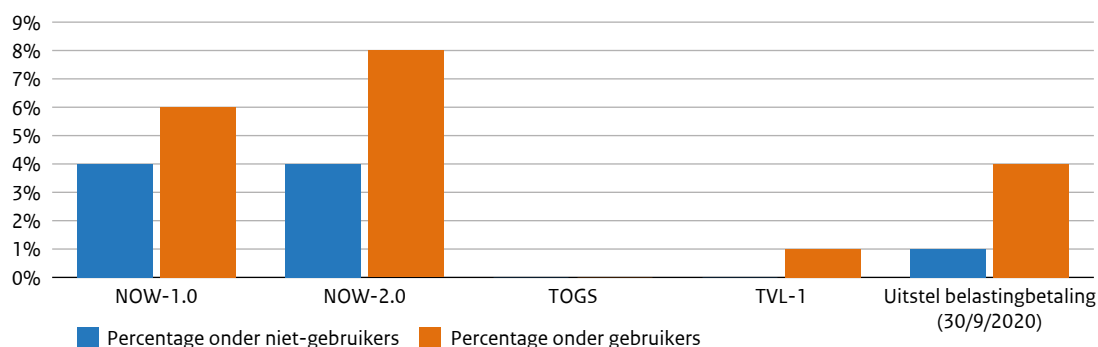
Figuur 5 Percentage bedrijven met zwakke financiële positie

Ten tweede valt op dat bij de NOW-1.0 en NOW-2.0 het aandeel bedrijven met een zwakke financiële positie onder gebruikers substantieel hoger is dan onder niet-gebruikers. Dit verschil zien we ook in enige mate terug bij uitstel van belastingbetaling, maar niet bij de TOGS en TVL-1. Daar is het percentage bedrijven met een zwakke financiële positie onder niet-gebruikers juist iets hoger vergelijking met gebruikers.

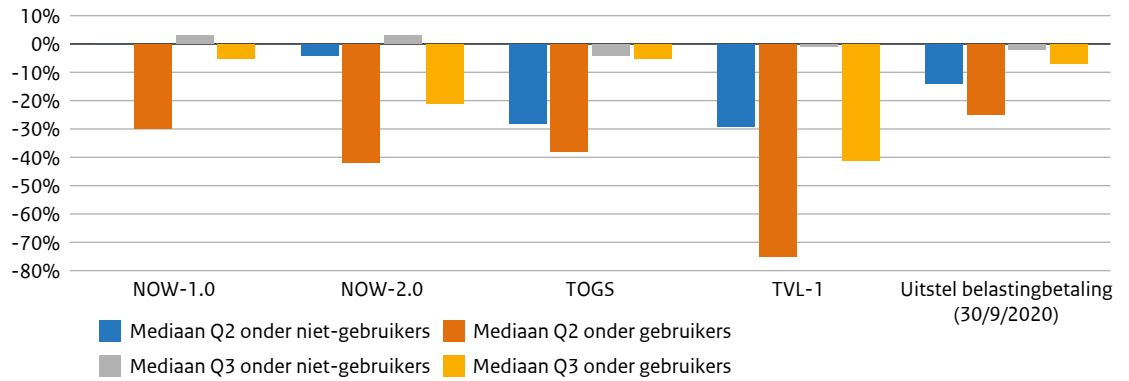
Figuur 6 laat zien dat bedrijven in de referentiepopulaties van de NOW en uitstel van belastingbetaling vaker gebruikmaken van de WBSO in de periode 2015-2019 dan bedrijven in de referentiepopulatie van de vaste lasten. In de referentiepopulatie van de vaste lasten zijn alleen bedrijven meegenomen met minder dan 250 werkzame personen. Dit zou een reden kunnen zijn waarom dit minder vaak voorkomt in deze populatie aangezien de WBSO vaker door grotere bedrijven wordt gebruikt. Vanwege het lage percentage WBSO-gebruik in de referentiepopulatie vaste lasten nemen we deze variabele niet mee in de verdere analyses om de kans op het gebruik van TOGS en TVL-1 te schatten. In figuur 6 is ook zichtbaar dat de WBSO vaker gebruikt wordt door aanvragers van steunmaatregelen in vergelijking met bedrijven die geen steun hebben aangevraagd.

Figuur 6 Percentage bedrijven wat tussen 2015 en 2019 WBSO heeft gebruikt

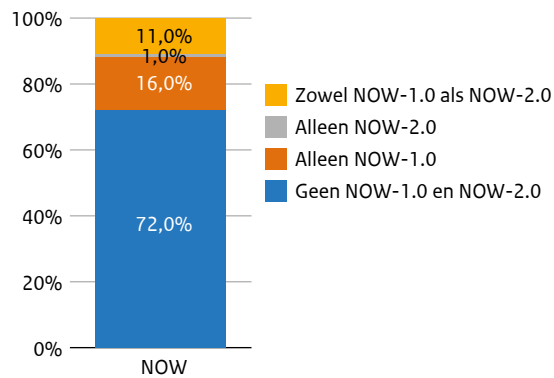
In dit onderzoek is de omzet in een bepaald kwartaal in 2020 vergeleken met de omzet in hetzelfde kwartaal in 2019. Op deze manier controleren we voor seizoenseffecten. In figuur 7 is zowel de omzetonwikkeling in het tweede kwartaal (Q2) als de omzetonwikkeling in het derde kwartaal (Q3) opgenomen. De mediane omzetonwikkeling in het tweede kwartaal van gebruikers (oranje staaf) is duidelijk negatiever dan de mediaan van de bedrijven die geen steun hebben aangevraagd (blauwe staaf). Vooral bij de niet-gebruikers in de vaste lasten referentiepopulatie zien we ook een substantiële omzetedaling. Het kan zijn dat deze bedrijven niet onder de voorwaarden vielen van deze regelingen (bijvoorbeeld te weinig vaste lasten). Voor de omzetonwikkeling in het derde kwartaal is met name een verschil zichtbaar tussen gebruikers (gele staaf) en niet-gebruikers (grijze staaf) bij de NOW-2.0 en TVL-1. Bij de andere drie regelingen is het verschil beperkt.

Figuur 7 Mediane omzetontwikkeling (%)

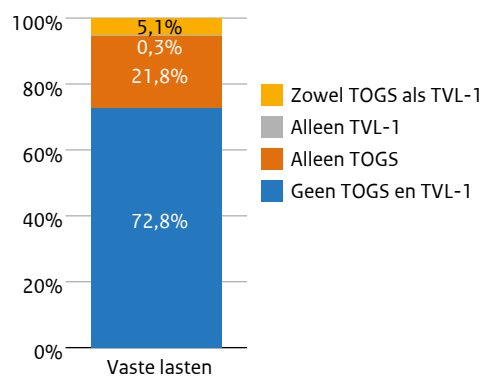

Een onderzoeksvraag is ook of bedrijven die voor de tweede keer steun aan hebben gevraagd andere karakteristieken hebben dan bedrijven die alleen in de eerste periode deel hebben genomen. Figuur 8 en 9 laten respectievelijk het herhaaldelijk gebruik zien van de NOW-regelingen en de vaste-lastenregelingen. Hierin wordt duidelijk dat niet elk bedrijf dat in de eerste aanvraagperiode een aanvraag heeft gedaan dat ook heeft gedaan in de tweede aanvraagperiode. Bijna 41 procent van de NOW-1.0 gebruikers heeft ook gebruikgemaakt van NOW-2.0. Bij de vaste-lastenregelingen is dat percentage veel lager. Bijna 19 procent van de TOGS-aanvragers heeft ook TVL-1 aangevraagd.

Figuur 8 Herhaaldelijk gebruik NOW (percentage van referentiepopulatie)

Figuur 9 Herhaaldelijk gebruik vaste-lastenregelingen (percentage van referentiepopulatie)

6. Resultaten logistische regressieanalyse

Om te testen welke karakteristieken invloed hebben op de kans of een bedrijf gebruikmaakt van een bepaalde steunmaatregel voeren we logistische regressieanalyses uit. De kans op het gebruik van een steunmaatregel is per type steunmaatregel geschat. Er zijn dus aparte analyses voor de kans op het gebruik van NOW-1.0, NOW-2.0, TOGS, TVL-1 of uitstel van belastingbetaling. Hierbij corrigeren we voor allerlei achtergrondkenmerken. De coëfficiënten of elasticiteiten laten dus het effect van een bepaalde variabele, bijvoorbeeld productiviteit zien, gegeven dat alle andere kenmerken van bedrijven hetzelfde zijn (ceteris paribus). Een negatieve coëfficiënt of elasticiteit geeft aan dat een bepaald kenmerk de kans op het gebruik verkleint, een positieve coëfficiënt of elasticiteit geeft aan dat een bepaald kenmerk de kans op het gebruik vergroot. Echter als we ook de grootte van het effect willen bepalen dienen we voor een continue variabele (zoals productiviteitsniveau) en voor een Dummyvariabele (zoals WBSO-gebruik) respectievelijk de pseudo-elasticiteit en de afgeleide te berekenen.

De pseudo-elasticiteit geeft de verandering in gebruik van de steunmaatregel weer (in procentpunten) als de continue variabele verandert met 1 procent. Zo blijkt uit tabel 4 dat als de liquiditeit toeneemt met 1 procent, de kans op gebruik NOW-1.0 afneemt met 0,05 procentpunt.

De afgeleide geeft de verandering in gebruik van de steunmaatregel weer (in procentpunten) als de Dummyvariabele verandert van nul naar één. Zo blijkt uit tabel 4 dat bedrijven die gebruikmaken van de WBSO 1,3 procentpunt meer kans hebben op gebruik van NOW-1.0 dan bedrijven die geen gebruik maken van de WBSO. In de onderstaande tabel hebben we deze effecten weergegeven voor het 'gemiddelde bedrijf'. De gepresenteerde effecten zijn namelijk afhankelijk van de waarden van de variabelen in het model.

Tabel 4 geeft een samenvatting van ons voorkeursmodel voor elk van de onderzochte steunmaatregelen. De resultaten van de andere modellen met stapsgewijze opbouw zijn opgenomen in bijlage.

Tabel 4 Samenvatting resultaten logistische regressie (quasi-elasticiteiten)

	Effect	NOW-1.0	NOW-2.0	TOGS	TVL-1	Belastinguitstel
[Intercept + Controlevariabelen: bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd, familiebedrijf, zijn niet weergegeven in de tabel]						
Productiviteitsniveau 2019 (arcsinh)	quasi-elas ¹	-0.015***	-0.010***	-0.020***	0.005***	-0.010***
WBSO-gebruik	Afgeleide ²	0.013**	0.016***			0.014***
S&O-uren per fte (ln)	quasi-elas	0.009***	0.005***			0.001*
Omzetontwikkeling Q2 (arsinh)	quasi-elas	-0.260***		-0.141***		
Omzetontwikkeling Q3 (arsinh)	quasi-elas		-0.156***		-0.102***	-0.010***
Solvabiliteit 2019	quasi-elas	0.000	0.000	0.000*	0.000**	-0.000
Liquiditeit 2019	quasi-elas	-0.051***	-0.025***	-0.018***	-0.008***	-0.042***
Zwakke financiële positie	afgeleide	0.074***	0.039***	-0.016	-0.003	0.013***
Aantal observaties		152.762	152.748	38.596	38.365	159.360
AIC		143.267	112.555	44.112	27.264	142.367
McFadden R²		0.239	0.182	0.175	0.231	0.087

Significantieniveau: *** 0,1%, ** 1%, * 5%. Leeswijzer: Een negatief effect voor een bepaald kenmerk geeft aan dat dit kenmerk de kans op het gebruik van een steunmaatregel verkleint. Een positief effect duidt aan dat de kans toeneemt als een bedrijf dit kenmerk heeft.

¹ Bij continue variabelen wordt de quasi-elasticiteit weergegeven. Deze geeft de verandering in gebruik steunmaatregel weer (in procentpunten) als de continue variabele verandert met 1 procent. Voorbeeld: als de liquiditeit toeneemt met 1 procent neemt de kans op gebruik NOW-1.0 af met 0,05 procentpunt.

² Bij Dummyvariabelen (wel/niet) wordt de afgeleide weergegeven. Deze geeft de verandering in gebruik steunmaatregel weer (in procentpunten) als de Dummyvariabele verandert van nul naar één. Voorbeeld: bedrijven die gebruik maken van de WBSO hebben 1,3 procentpunt meer kans om gebruik NOW-1.0 dan bedrijven die geen gebruik maken van de WBSO.

Per variabele bespreken we nu de resultaten. In de eerste onderzoeksvraag kijken we naar het verband tussen het productiviteitsniveau van een bedrijf voor het begin van de coronacrisis en de kans op het gebruik van een steunmaatregel. De resultaten van de logistische regressieanalyse laten, zoals verwacht, een negatief en significant verband zien voor de NOW-1.0, NOW-2.0, TOGS en uitstel van belastingbetaling. De kans dat bedrijven een steunmaatregel aanvragen neemt dus toe als bedrijven een lager productiviteitsniveau hebben. Dit geldt niet voor de TVL-1. Daar vinden we een positief en significant verband¹⁴.

De financiële gezondheid van het bedrijf op de korte termijn speelt een rol waarom sommige bedrijven wel en andere geen steunmaatregel hebben aangevraagd. We vinden voor de liquiditeitspositie namelijk een consequent negatief en significant verband voor elke type steunmaatregel: de kans dat bedrijven gebruikmaken van een steunmaatregel is dus hoger voor bedrijven met een minder goede liquiditeitspositie in 2019 in vergelijking met bedrijven met een betere liquiditeitspositie.

De solvabiliteitsratio levert in het voorkeursmodel minder eenduidige resultaten op, maar hier speelt meer. We zoomen eerst in op de loonkostenregeling en uitstel van belastingbetaling. Voor NOW-1.0 is het verband in model 3¹⁵ negatief en significant, maar als er gecorrigeerd wordt voor bedrijven met een zwakke financiële positie in model 4^{16,17}, is het directe effect van solvabiliteit niet meer significant. Ditzelfde patroon zien we terug bij de kans op het gebruik van NOW-2.0 en uitstel van belastingbetaling. Bedrijven met zowel een lage solvabiliteitsratio, een zwakke liquiditeitspositie als een laag productiviteitsniveau (voor het begin van de coronacrisis) hebben dus een grotere kans op het gebruik van NOW-1.0, NOW-2.0 of uitstel van belastingbetaling. De solvabiliteitsratio op zichzelfstaand heeft dus geen significant effect, alleen als dit in combinatie is met een zwakke liquiditeitspositie en een laag productiviteitsniveau. Daarnaast laten deze resultaten van onze analyses zien dat een slechtere financiële gezondheid op de korte termijn (d.w.z. lage liquiditeitspositie) bepalender is voor het wel of niet aanvragen van een steunmaatregel dan de financiële gezondheid op de lange termijn (d.w.z. lage solvabiliteitsratio)¹⁸.

De analyses die de kans op het gebruik van de beide vaste-lastenregelingen (i.c. TOGS en TVL-1) schatten laten positieve significante resultaten zien voor de solvabiliteitsratio. De kans op het gebruik van deze regelingen is dus hoger als bedrijven een hogere solvabiliteitsratio kennen. Hier is nader onderzoek nodig om dit te verklaren. Bedrijven met een zwakke financiële positie ten opzichte van hun branchegenoten hebben geen significant hogere of lagere kans op het gebruik van deze twee regelingen.

---

¹⁴ Om dit verder te onderzoeken is een eerste verdiepende analyse uitgevoerd. De variabele productiviteitsniveau is hierbij opgedeeld in vier categorieën in plaats van een continue variabele. De resultaten van deze analyse laten zien dat het laagste productiviteitsniveau een lagere kans en de twee middelste categorieën een hogere kans hebben op het gebruik van TVL-1 ten opzichte van de categorie bedrijven met het hoogste productiviteitsniveau. De kans op het gebruik van TVL-1 is dus met name hoger voor bedrijven in middelste productiviteitscategorieën. Nader onderzoek is nodig om dit te verklaren.

¹⁵ Zie bijlage.

¹⁶ Zie bijlage.

¹⁷ Tabel F in de bijlage laat enkele kenmerken van bedrijven met een zwakke financiële positie (bijna 6 500 bedrijven) zien ten opzichte van alle bedrijven. Bedrijven met een zwakke financiële positie kennen een lagere mediane productiviteit voor het begin van de coronacrisis, een negatieve mediane solvabiliteit en een zwakkere liquiditeitspositie in vergelijking met de gehele bedrijvenpopulatie. Bedrijven met een zwakke financiële positie hebben daarnaast een grotere (mediane) omzetzaling in zowel het tweede als in het derde kwartaal in vergelijking met alle bedrijven. Een uitsplitsing naar grootteklasse (niet opgenomen in deze notitie) laat zien dat deze bedrijven vaker tot de kleinste grootteklasse categorie (0-1 werkzame personen) behoren en vaker een jonge leeftijd hebben.

¹⁸ Groenewegen, Hardeman en Stam (2021) concluderen in hun onderzoek dat de coronasteun bovengemiddeld vaak terecht komt bij de beter gerunde bedrijven. Op basis van onze regressies lijken vooral de minder presterende bedrijven gebruik te hebben gemaakt van de onderzochte steunmaatregelen. Er zijn een aantal verschillen in de opzet van de onderzoeken: de analyses in de notities is geschat voor een bredere populatie (integrale data i.p.v. een steekproef), daarnaast zijn er andere verklarende variabelen meegenomen in het regressiemodel.

We hebben ook onderzocht of de kans op het gebruik van steunmaatregelen hoger of lager is wanneer bedrijven S&O-werkzaamheden uitvoeren¹⁹. De analyses laten zien dat de kans op het gebruik van NOW-1.0, NOW-2.0 en belastinguitstel significant toeneemt als bedrijven in het verleden gebruik hebben gemaakt van de WBSO. Daarnaast is ook de mate van S&O-werkzaamheden van belang. Hoe meer uren een bedrijf heeft gespendeerd aan S&O-activiteiten, hoe hoger de kans dat een bedrijf NOW-1.0, NOW-2.0 of uitstel van belastingbetaling heeft aangevraagd. Mogelijk duidt dit erop dat deze bedrijven onvoldoende financiële buffers hebben doordat ze (een deel van) hun financiële buffers in S&O-werkzaamheden hebben geïnvesteerd. Hierdoor is er minder ruimte om onverwachte financiële tegenvallers op te vangen. S&O-werkzaamheden worden vaak betaald uit de omzetgroei. Behoud van liquiditeit en daarmee R&D-medewerkers zou dus hier een rol kunnen hebben gespeeld om deel te nemen aan een steunmaatregel.

De recente omzetontwikkeling is ook van belang. Voor elk type steunmaatregel vinden we een negatief en significant verband tussen omzetontwikkeling en de kans op het gebruik van een financiële corona steunmaatregel. De negatieve coëfficiënt geeft aan dat de kans op gebruik hoger is als een bedrijf te maken heeft met een daling van de omzet ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2019. Dit is in lijn met onze verwachting. Doordat de omzetontwikkeling is meegenomen als verklarende variabele in het regressiemodel, geven de andere coëfficiënten in het model aan wat de invloed is op de kans op het gebruik van een steunmaatregel gegeven dat bedrijven dezelfde omzetontwikkeling doormaken.

Onze laatste onderzoeksvraag gaat over het herhaaldelijke gebruik van steunmaatregelen. Voor NOW-2.0 en TVL-1 (tweede aanvraagperiode) hebben we extra analyses uitgevoerd. Wij hebben alleen de bedrijven meegenomen in de analyse die respectievelijk NOW-1.0 en TVL-1 (eerste aanvraagperiode) hebben aangevraagd. In de voorgaande analyses hebben we de kans op het gebruik geschat voor alle bedrijven in de referentiepopulatie, nu kijken we alleen naar de bedrijven die in de eerste aanvraagperiode gebruik hebben gemaakt van een vergelijkbare regeling. De resultaten van deze analyses zijn terug te vinden in tabel B (NOW-2.0) en tabel D (TVL-1) in de bijlage.

We bespreken hier de resultaten van het meest uitgebreide model (model 6, zie bijlage). Onder bedrijven die eerder al gebruikmaakten van NOW-1.0 zien we dat de kans op het gebruik van NOW-2.0 significant toeneemt als bedrijven een lager productiviteitsniveau hadden in 2019 en een omzetsdaling ervoeren in het derde kwartaal. De financiële gezondheid op de korte termijn (liquiditeitspositie) en de lange termijn (solvabiliteitsratio) heeft geen significant effect op de kans. We zien wel dat bedrijven met een zwakke financiële positie (dat wil zeggen relatief lage score op alle drie de indicatoren) een grotere kans hebben om ook NOW-2.0 aan te vragen, nadat ze al NOW-1.0 hebben aangevraagd. Tenslotte zien we ook dat bedrijven met S&O-activiteiten vaker herhaaldelijk NOW hebben aangevraagd.

De resultaten in Tabel D in de bijlage laten zien dat onder bedrijven die TOGS hadden aangevraagd in de eerste aanvraagperiode de kans op het gebruik van TVL-1 in de tweede aanvraagperiode significant toeneemt als het bedrijf een relatief hoog productiviteitsniveau had in 2019, het bedrijf een omzetsdaling ervoer in het derde kwartaal en het bedrijf een relatief lage liquiditeitspositie had in 2019. We vinden hier geen statistisch significant effect van de solvabiliteitsratio of een zwakke financiële positie.

---

¹⁹ Tabel F in de bijlage laat enkele kenmerken van bedrijven met S&O-werkzaamheden (gemeten door WBSO gebruik) (zo'n 23 500 bedrijven) zien ten opzichte van alle bedrijven. We zien dat de mediane productiviteit van bedrijven met S&O-activiteiten vergelijkbaar is met deze van gehele bedrijvenpopulatie. De mediane liquiditeitspositie van bedrijven met S&O-activiteiten is zwakker, een minder groot verschil is te zien in de mediane solvabiliteitsratio. Het mediane percentage omzetontwikkeling in het tweede en derde is negatief, maar wel minder groot dan de mediaan voor de gehele bedrijvenpopulatie. Een uitsplitsing naar bedrijfstak (niet opgenomen in deze notitie) laat zien dat bedrijven met S&O-activiteiten vaker voor komen in de bedrijfstakken B-E Nijverheid, J Informatie en communicatie en M Specialistische zakelijke diensten. Dit zijn daarnaast vaker bedrijven in hogere grootteklassen en met oudere bedrijfsleeftijd.

7. Conclusies

Het doel van deze BAT-lab-notitie was om meer inzicht te krijgen in de karakteristieken van bedrijven die gebruik hebben gemaakt van de financiële coronasteunmaatregelen. Hierbij is door middel van logistische regressieanalyses onderzocht welke karakteristieken de kans beïnvloeden dat een bedrijf gebruik heeft gemaakt van NOW-1.0, NOW-2.0, TOGS, TVL-1 of uitstel van belastingbetaling.

Bepaalde karakteristieken hadden een vergelijkbaar effect op de kans van gebruik bij elk type regeling. Zo is de kans op het gebruik van een steunmaatregel groter als bedrijven een daadwerkelijke omzetzaling hebben ervaren tijdens de aanvraagperiode en als ze al een zwakkere liquiditeitspositie hadden voor het begin van de coronacrisis. De kans op het aanvragen van een steunmaatregel neemt dus toe als bedrijven een omzetzaling hebben vanwege de beperkende maatregelen, en ook als bedrijven voor de start van het coronavirus al op de korte termijn minder financieel gezond waren.

Daarnaast laten de uitkomsten van deze notitie ook interessante verschillen zien tussen de verschillende financiële coronasteunmaatregelen. Zo zijn er verschillen te zien tussen enerzijds de vergoedingen ten behoeve van de loonkosten (NOW-1.0 en NOW-2.0) en uitstel van belastingbetaling en anderzijds de vaste-lastenregelingen (TOGS en TVL-1). Voor de eerste set regelingen vinden we dat de kans op het aanvragen van een steunmaatregel toeneemt als het productiviteitsniveau afneemt, als het bedrijf valt in de categorie bedrijven met een zwakke financiële positie ten opzichte van bedrijven in dezelfde bedrijfstak en als het bedrijf S&O-activiteiten uitvoert.

Voor TOGS en TVL-1 vinden we tegenovergestelde resultaten voor deze kenmerken. Productiviteitsniveau lijkt alleen onder bepaalde condities of voor bepaalde niveaus de kans op het gebruik van een steunmaatregel te beïnvloeden. Ook bedrijven met een hogere solvabiliteit hebben een hogere kans op het gebruik van TOGS of TVL-1. Deze opvallende resultaten vragen om nader onderzoek.

Tenslotte laat deze notitie zien dat voor bedrijven die voor de tweede keer een vergelijkbare regeling aanvragen de kans toeneemt als deze bedrijven ook in het derde kwartaal een omzetzaling ervoeren. Voor NOW-2.0 zagen we dat deze kans ook toeneemt als NOW-1-aanvragers een lager productiviteitsniveau, zwakkere financiële positie of S&O-activiteiten uitvoeren. Voor TVL-1 zien we juist dat een hoger productiviteitsniveau en een lagere liquiditeitspositie deze kans laat toenemen.

Kortom, deze notitie heeft door middel van verschillende onderzoeksvragen meer inzicht gegeven in de karakteristieken van de gebruikers van steunmaatregelen. De resultaten laten duidelijk zien dat de kans op gebruik groter wordt als bedrijven er al zwakker voor stonden voor de coronacrisis (met name op de korte termijn), maar ook als bedrijven daadwerkelijk een omzetzaling hebben ervaren tijdens de aanvraagperiode. Daarnaast laat deze notitie interessante verschillen zien tussen de verschillende regelingen, met name tussen enerzijds de gebruikers van de NOW en belastinguitstel maatregel en anderzijds de gebruikers van de vaste-lastenregelingen. Het lijkt erop dat de gebruikers van de vaste-lastenregeling een heel andere populatie bedrijven zijn, waar mogelijk ook verklarende variabelen spelen die niet in het model en dit onderzoek zijn meegenomen.

Literatuur

Bellemare, M.F. & Wichman, C.J. (2020). Elasticities and the Inverse Hyperbolic Sine Transformation. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 82 (1), 50-61.

CBS (2020a). Gebruik van steunmaatregelen corona per 30 september, 13 november 2020. Gedownload via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/46/gebruik-van-steunmaatregelen-corona-per-30-september>

CBS (2020b). 40 procent van bedrijven met NOW-1 maakt ook gebruik van NOW-2, 13 november 2020. Gedownload via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/46/40-procent-van-bedrijven-met-now-1-maakt-ook-gebruik-van-now-2>

Groenewegen, J., Hardeman, S. & Stam, E. (2021). Coronasteun komt terecht bij beter gemanagede bedrijven. ESB, 4793.

Bijlage: tabellen resultaten logistische regressieanalyses

We hebben de regressiemodellen stapsgewijs opgebouwd. Model 1 bevat de controlevariabelen en de verklarende variabelen productiviteit, WBSO-gebruik in periode 2015-2019 (indien van toepassing) en omzetontwikkeling. Dit wordt geschat voor alle bedrijven in de referentiepopulatie waarvoor gegevens over omzet en banen beschikbaar zijn. In model 2 en 3 zijn alleen bedrijven meegenomen waarvoor NFO-gegevens beschikbaar zijn. In deze modellen wordt de relatie tussen de indicatoren voor liquiditeit, solvabiliteit en een zwakke financiële positie en de kans op het gebruik van een steunmaatregel getest. Daarnaast zijn voor de steunmaatregelen NOW-2.0 en TVL-1 extra modellen getest op een subpopulatie (model 4, 5 en 6) om zo het herhaaldelijk gebruik van regelingen te onderzoeken. In de extra analyses voor NOW-2.0 zijn alleen bedrijven meegenomen die gebruik hebben gemaakt van NOW-1.0, in de extra analyses voor TVL-1 zijn alleen bedrijven meegenomen die gebruik hebben gemaakt van TOGS.

De resultaten in de bijlage geven coëfficiënten en de bijbehorende standaardfouten weer (dit zijn dus geen elasticiteiten). Een negatieve coëfficiënt geeft aan dat een bepaald kenmerk de kans op het gebruik verkleint, een positieve coëfficiënt geeft aan dat een bepaald kenmerk de kans op het gebruik vergroot.

Tabel A Kans op aanvraag NOW-1.0

		Model 1	Model 2	Model 3
[Intercept + Controlevariabelen: bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd, familiebedrijf]				
Productiviteitsniveau 2019 (arcsinh)	coëfficiënt	-0.144***	-0.090***	-0.077***
	standaardfout	[0.005]	[0.007]	[0.007]
WBSO-gebruik	coëfficiënt	0.143***	0.071**	0.067**
	standaardfout	[0.031]	[0.033]	[0.034]
S&O-uren per fte (ln)	coëfficiënt	0.040***	0.046***	0.046***
	standaardfout	[0.007]	[0.007]	[0.007]
Omzetontwikkeling Q2 (arcsinh)	coëfficiënt	-1.375***	-1.326***	-1.318***
	standaardfout	[0.012]	[0.017]	[0.017]
Solvabiliteit 2019	coëfficiënt		-0.006***	0.000
	standaardfout		[0.002]	[0.002]
Liquiditeit 2019	coëfficiënt		-0.037***	-0.033***
	standaardfout		[0.001]	[0.001]
Zwakke financiële positie	coëfficiënt			0.375***
	standaardfout			[0.020]
Aantal observaties		271.511	152.762	152.762
AIC		270.412	143.589	143.267
McFadden R²		0.225	0.238	0.239

Significantieniveau: *** 0,1%, ** 1%, * 5%

Tabel B Kans op aanvraag NOW-2.0

		Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
[Intercept + Controlevariabelen: bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd, familiebedrijf]							
Productiviteitsniveau 2019 (arcsinh)	coëfficiënt	-0.146***	-0.103***	-0.091***	-0.164***	-0.138***	-0.132***
	standaardfout	[0.006]	[0.008]	[0.008]	[0.009]	[0.012]	[0.012]
WBSO-gebruik	coëfficiënt	0.254***	0.160***	0.155***	0.157***	0.109**	0.108**
	standaardfout	[0.036]	[0.038]	[0.038]	[0.048]	[0.051]	[0.051]
S&O-uren per fte (ln)	coëfficiënt	0.041***	0.043***	0.043***	0.027**	0.024**	0.023**
	standaardfout	[0.008]	[0.008]	[0.008]	[0.011]	[0.011]	[0.011]
Omzetontwikkeling Q3 (arcsinh)	coëfficiënt	-1.481***	-1.491***	-1.482***	-1.584***	-1.557***	-1.555***
	standaardfout	[0.015]	[0.021]	[0.021]	[0.020]	[0.028]	[0.028]
Solvabiliteit 2019	coëfficiënt		-0.006***	0.001		-0.001	0.005
	standaardfout		[0.002]	[0.003]		[0.005]	[0.005]
Liquiditeit 2019	coëfficiënt		-0.035***	-0.030***		-0.003*	-0.002
	standaardfout		[0.002]	[0.002]		[0.001]	[0.001]
Zwakke financiële positie	coëfficiënt			0.368***			0.161***
	standaardfout			[0.023]			[0.029]
Aantal observaties		272.868	152.748	152.748	93.774	47.066	47.066
AIC		201.211.	112.791	112.555	114.682	59.554	59.526
McFadden R²		0.149	0.181	0.182	0.102	0.088	0.089

Significantieniveau: *** 0,1%, ** 1%, * 5%

Tabel C Kans op aanvraag TOGS

		Model 1	Model 2	Model 3
[Intercept + Controlevariabelen: bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd, familiebedrijf]				
Productiviteitsniveau 2019 (arcsinh)	coëfficiënt	0.016**	-0.097***	-0.100***
	standaardfout	[0.008]	[0.012]	[0.012]
Omzetontwikkeling Q2 (arcsinh)	coëfficiënt	-0.809***	-0.732***	-0.733***
	standaardfout	[0.015]	[0.023]	[0.023]
Solvabiliteit 2019	coëfficiënt		0.006**	0.005*
	standaardfout		[0.003]	[0.003]
Liquiditeit 2019	coëfficiënt		-0.017***	-0.017***
	standaardfout		[0.001]	[0.001]
Zwakke financiële positie	coëfficiënt			-0.081
	standaardfout			[0.071]
Aantal observaties		105.616	38.596	38.596
AIC		113.330	44.111	44.112
McFadden R²		0.196	0.175	0.175

Significantieniveau: *** 0,1%, ** 1%, * 5%

Tabel D Kans op aanvraag TVL-1

		Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
[Intercept + Controlevariabelen: bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd, familiebedrijf]							
Productiviteitsniveau 2019 (arcsinh)	coëfficiënt	0.116***	0.101***	0.099***	0.082***	0.140***	0.136***
	standaardfout	[0.010]	[0.017]	[0.017]	[0.013]	[0.023]	[0.023]
Omzetontwikkeling Q3 (arcsinh)	coëfficiënt	-2.243***	-2.153***	-2.154***	-2.756***	-2.697***	-2.699***
	standaardfout	[0.026]	[0.043]	[0.043]	[0.033]	[0.057]	[0.057]
Solvabiliteit 2019	coëfficiënt		0.024**	0.023**		0.011	0.009
	standaardfout		[0.010]	[0.010]		[0.013]	[0.012]
Liquiditeit 2019	coëfficiënt		-0.030***	-0.030***		-0.012***	-0.012***
	standaardfout		[0.003]	[0.003]		[0.003]	[0.003]
Zwakke financiële positie	coëfficiënt			-0.064			-0.088
	standaardfout			[0.097]			[0.112]
Aantal observaties		105498	38365	38365	65639	18533	18533
AIC		73384	27263	27264	56834	18133	18134
McFadden R²		0.210	0.231	0.231	0.225	0.233	0.233

Significantieniveau: *** 0,1%, ** 1%, * 5%

Tabel E Kans op aanvraag uitstel van belastingbetaling

		Model 1	Model 2	Model 3
[Intercept + Controlevariabelen: bedrijfstak, grootteklasse, bedrijfsleeftijd, familiebedrijf]				
Productiviteitsniveau 2019 (arcsinh)	coëfficiënt	-0.146***	-0.158***	-0.147***
	standaardfout	[0.005]	[0.007]	[0.007]
WBSO-gebruik	coëfficiënt	0.301***	0.220***	0.220***
	standaardfout	[0.032]	[0.034]	[0.034]
S&O-uren per fte (ln)	coëfficiënt	0.011	0.015**	0.014*
	standaardfout	[0.007]	[0.007]	[0.007]
Omzetontwikkeling Q3 (arcsinh)	coëfficiënt	-0.150***	-0.155***	-0.155***
	standaardfout	[0.009]	[0.012]	[0.012]
Solvabiliteit 2019	coëfficiënt		-0.003**	-0.002
	standaardfout		[0.001]	[0.001]
Liquiditeit 2019	coëfficiënt		-0.081***	-0.079***
	standaardfout		[0.002]	[0.002]
Zwakke financiële positie	coëfficiënt			0.203***
	standaardfout			[0.036]
Aantal observaties		295.005	159.360	159.360
AIC		270.970	142.399	142.367
McFadden R²		0.042	0.087	0.087

Significantieniveau: *** 0,1%, ** 1%, * 5%

Tabel F Additionele kenmerken bedrijven met WBSO-gebruik of een zwakke financiële positie ^{20,21}

Variabele	eenheid	Bedrijven met WBSO-gebruik	Bedrijven met zwakke financiële positie ²²	Alle bedrijven
Bedrijven	aantal	23.495	6.430	1.850.185
Productiviteit 2019 (x € 1000 omzet/fte)	mediaan	170,0	48,5	171,0
Solvabiliteit 2019	mediaan	0,433	-0,577	0,495
Liquiditeit 2019	mediaan	1,340	0,364	1,850
Omzetontwikkeling Q2	mediane percentage	-7,1	-23,0	-15,0
Omzetontwikkeling Q3	mediane percentage	-2,0	-5,2	-2,5

²⁰ Beschrijvende statistieken zijn berekend over de populatie waarvoor ze beschikbaar zijn. Mediane omzetontwikkeling is bijvoorbeeld alleen berekend voor bedrijven waar de omzetgegevens van beschikbaar zijn.

²¹ In deze tabel zijn de waarden voor productiviteit en omzetontwikkeling opgenomen voordat ze logaritmisches getransformeerd zijn.

²² Niet voor alle bedrijven is informatie beschikbaar om vast te stellen of ze een zwakke financiële positie hebben.

Dit is een publicatie van:

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Prinses Beatrixlaan 2 | 2595 AL Den Haag

Postbus 93144 | 2509 AC Den Haag

T +31 (0) 88 042 42 42

E klantcontact@rvo.nl

www.rvo.nl/onderwerpen/innovatief-ondernemen

Deze publicatie is tot stand gekomen in opdracht van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

© Rijksdienst voor Ondernemend Nederland | juni 2021

Publicatienummer: RVO 21402207/BR-INT

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) stimuleert duurzaam, agrarisch, innovatief en internationaal ondernemen.

Met subsidies, het vinden van zakenpartners, kennis en het voldoen aan wet- en regelgeving.

RVO werkt in opdracht van ministeries en de Europese Unie.

RVO is een onderdeel van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.